

TALABALARDA KOGNITIV FAOLLIKNI RIVOJLANTIRISHNING PEDAGOGIK-PSIXOLOGIK ASOSLARI

Allamova Oyshajon Gafurjon qizi

Abu Rayhon Beruniy nomidagi Urganch Davlat Universiteti magistranti

Annotatsiya: Maqolada talabalarda ilmiy bilimlarni rivojlantirishning pedagogik va psixologik jihatlarini tahlil qilingan. Kognitiv faoliyatni rivojlantirishda motivatsiya, ijodiy fikrlash, refleksiya va ijtimoiy-psixologik muhitning ahamiyati ko'rsatib o'tilgan. Ta'lim jarayonida interaktiv metodlar va shaxsga yo'naltirilgan yondashuvning samaradorligi asoslab berilgan.

Kalit so'zlar: talaba, ilmiy bilim, kognitiv rivojlanish, motivatsiya, refleksiya, mustaqil ta'lim, pedagogik psixologiya.

Аннотация: В статье рассматриваются педагогические и психологические аспекты развития научных знаний у студентов. Особое внимание уделено роли мотивации, рефлексии, креативного мышления и социально-психологической среды. Подчеркивается эффективность интерактивных и личностно-ориентированных методов обучения в формировании когнитивной активности студентов.

Ключевые слова: студент, научные знания, когнитивное развитие, мотивация, рефлексия, самостоятельное обучение, педагогическая психология.

Annotation: The article analyzes the pedagogical and psychological aspects of developing scientific knowledge among students. The importance of motivation, creative thinking, reflection, and the socio-psychological environment in the development of cognitive activity is highlighted. The effectiveness of interactive methods and a learner-centered approach in the educational process is substantiated.

Keywords: student, scientific knowledge, cognitive development, motivation, reflection, independent learning, pedagogical psychology.

Zamonaviy ta'lim jarayonida talabalarning faqat tayyor bilimlarni egallashi emas, balki mustaqil fikrlash, tahlil qilish, o'rganilgan bilimni amaliyotda qo'llay olish qobiliyatlarini shakllantirish ustuvor ahamiyat kasb etmoqda. Ta'lim jarayonining markazida endilikda o'qituvchi emas, balki talabaning o'zi — faol bilish sub'ekti turadi. Shu sababli, talabalarda kognitiv (bilish) faoliyatni rivojlantirishning psixologik va pedagogik jihatlarini chuqur tahlil qilish zamonaviy oliy ta'lim tizimi oldidagi dolzarb masalalardan biridir.

Globalashuv, raqamli texnologiyalar va axborot oqimining tez sur'atlarda kengayib borishi ta'lim tizimiga yangicha yondashuvni talab qilmoqda. Bugungi kunda oliy ta'limning asosiy maqsadi — talabalarni tayyor bilim oluvchilardan faol bilim yaratuvchilarga aylantirishdir. Shu bois, talabalarda ilmiy bilimlarni shakllantirish va rivojlantirishning pedagogik hamda psixologik mexanizmlarini o'rganish dolzarb masala sanaladi.

Psixologiyada bilim — bu inson tafakkuri orqali o'zlashtirilgan, tizimlashtirilgan va hayotiy tajriba bilan mustahkamlangan axborot majmuasidir. Ilmiy bilim esa insonning mantiqiy fikrlash, tahlil qilish, umumlashtirish va sabab-oqibat bog'lanishlarini anglash

asosida shakllanadigan yuqori darajadagi kognitiv faoliyat natijasidir. Pedagogik nuqtai nazardan, bilimlarni rivojlantirish ta'lim jarayonining asosiy mezonlaridan biri bo'lib, bunda o'qituvchi – yo'naltiruvchi, talaba esa – faol o'rganuvchi sifatida maydonga chiqadi.

Zamonaviy didaktika "o'qitish markazida shaxs turadi" degan tamoyilni ilgari suradi. Bu esa o'quv jarayonida shaxsiy motivatsiya, refleksiya, mustaqil fikrlash va ijodiy yondashuvni taqozo etadi. Ilmiy bilimni o'zlashtirishda shaxsning emotsional barqarorligi, intellektual qobiliyatlari, ijtimoiy-psixologik muhit va o'qituvchining pedagogik mahorati o'zaro bog'liq tarzda namoyon bo'ladi.

Shu jihatdan, talabalarda ilmiy bilimlarni rivojlantirishning pedagogik va psixologik asoslarini aniqlash ta'lim samaradorligini oshirishda muhim o'rin tutadi. Kognitiv rivojlanish – bu shaxsning idrok, tafakkur, xotira, e'tibor, tasavvur va tahlil qilish kabi bilish jarayonlarining uzluksiz takomillashuvidir. Talabalik davrida ushbu jarayonlar faol kechadi, chunki bu bosqichda inson o'z mustaqil fikrini shakllantiradi, ilmiy asoslangan qarorlar qabul qilishga o'rganadi va ijtimoiy hamda kasbiy jihatdan o'zini anglay boshlaydi.

Psixologik nuqtai nazardan, bilimni o'zlashtirish shunchaki axborotni yodlash emas, balki uni anglab, o'z fikr tizimiga qo'shishdir. J. Piaget, L.S. Vygotskiy, D. Bruner, D. Ausubel kabi olimlar bilish jarayonini ijtimoiy va individual omillar birligida o'rganib, o'quv faoliyati inson tafakkurining eng yuqori shakli ekanini ta'kidlaganlar. Talabalarda ilmiy bilimlarni rivojlantirishda quyidagi pedagogik shart-sharoitlar muhim o'rin tutadi:

- Faol o'qitish metodlari (muammoli o'qitish, loyiha asosida o'qitish, debat, "case-study", aqliy hujum usullari) — talabaning mantiqiy fikrlashini va ijodiy yondashuvini rag'batlantiradi.

- Raqamli ta'lim muhiti — onlayn platformalar, virtual laboratoriyalar, interaktiv dasturlar orqali o'quv faoliyatini shaxsga yo'naltirilgan tarzda tashkil etish imkonini beradi.

- Mustaqil ta'lim tizimi — talabani izlanishga, manbalar bilan ishlashga, o'z fikrini tahliliy asoslashga o'rgatadi.

- Refleksiya jarayoni — talabaning o'z o'rganish strategiyasini tahlil etish, xatolarni anglash va takomillashtirish qobiliyatini rivojlantiradi.

Bilimlarni o'zlashtirish va kognitiv rivojlanish quyidagi psixologik omillar bilan chambarchas bog'liq:

- Motivatsiya – talabaning o'rganishga ichki ehtiyoji, qiziqishi va maqsadga yo'naltirilganligi.

- E'tibor va xotira – axborotni qayta ishlash, saqlash va esga tushirish jarayonlarining faolligi.

- Ijodiy tafakkur – yangi g'oyalarni yaratish, mavjud bilim asosida yangilik kiritish qobiliyati.

- Emotsional holat – ijobiy psixologik muhit talabaning o'zlashtirish jarayonini yengillashtiradi.

- O'z-o'zini baholash – talabaning o'z bilim darajasini adekvat tahlil qilishi va o'z ustida ishlashga intilishi.

Ta'lim muassasasidagi ijtimoiy muhit — o'qituvchi va talaba o'rtasidagi hamkorlik, guruhdagi o'zaro hurmat va qo'llab-quvvatlash, jamoaviy o'qish madaniyati — kognitiv rivojlanishni jadallashtiradi.

O'qituvchining ijobiy psixologik muloqoti, shaxsga hurmat bilan yondashuvi talabaning o'z bilim salohiyatini to'liq ochishga imkon yaratadi. Talabaning bilim darajasi o'z-o'zini anglash va shaxsiy o'sish bilan bog'liq.

O'z imkoniyatlariga ishonch, mustaqillik, maqsad sari intilish, tanqidiy fikrlash va refleksiya ko'nikmalari shaxsning intellektual salohiyatini mustahkamlaydi. Xulosa qilib shuni aytish mumkinki, Talabalarda ilmiy bilimlarni rivojlantirish – bu murakkab pedagogik va psixologik jarayon bo'lib, u shaxsning bilish faolligini, ijodkorligini va mustaqil fikrlashini rivojlantirishga qaratilgan.

Pedagogik jihatdan, o'qitish metodlarining interaktivligi, shaxsga yo'naltirilganligi va reflektiv yondashuv muhim; psixologik jihatdan esa motivatsiya, ijobiy emotsional muhit, o'zini baholash va ichki ehtiyojlar asosiy o'rin tutadi.

Natijada, talaba nafaqat bilim oluvchi, balki uni yaratadigan, tahlil qiladigan va amalda qo'llaydigan faol sub'ektga aylanadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. YOSHLARNI IJODIY QOBILYATLARINI RIVOJLANTIRISH VA KASB TANLASHNING PEDAGOGIK PSIXOLOGIK XUSUSIYATLARI — Kurbanbayeva Malika Urazbayevna. (2025)
2. TA'LIM JARAYONINING PSIXOLOGIK ASOSLARI — G'anisherova Rayhona & Boysunova Gulsanam. (2024). Ta'lim jarayonining psixologik asoslari mavzusida ilmiy maqola.
3. Deci, E. L., & Ryan, R. M. (2000). Self-Determination Theory and the Facilitation of Intrinsic Motivation, Social Development, and Well-Being. *American Psychologist*, 55(1), 68–78.
4. Bruner, J. (1996). *The Culture of Education*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
5. Shoumarov, N. (2021). Ta'lim jarayonida talabaning kognitiv faolligini oshirish psixologiyasi. Toshkent: TDPU nashriyoti.
6. Mirzayeva, D. (2020). Pedagogik psixologiyada bilimlarni o'zlashtirish mexanizmlari. *Oliy ta'lim psixologiyasi jurnali*, №2(18), 33–42.
7. Abdullayeva, N. (2022). Talabalarda mustaqil ta'lim ko'nikmalarini shakllantirishning psixologik asoslari. Toshkent: O'zbekiston Milliy universiteti.
8. Woolfolk, A. (2019). *Educational Psychology*. Pearson Education.